

PRAWO MIĘDZYNARODOWE PUBLICZNE W ZARYSIE

Wojciech Góralczyk, Stefan Sawicki

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **18**

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

PRAWO MIĘDZYNARODOWE PUBLICZNE W ZARYSIE

Wojciech Góralczyk, Stefan Sawicki

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE 18

Stan prawny na 7 września 2020 r.

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8223-147-2
18. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	13
Przedmowa do czwartego wydania	15
Wykaz skrótów	17
Rozdział I	
Zagadnienia ogólne	19
1. Pojęcie prawa międzynarodowego	19
1.1. Definicja prawa międzynarodowego	19
1.2. Prawo międzynarodowe publiczne a prawo międzynarodowe prywatne	21
1.3. Nazwa prawa międzynarodowego	22
2. Funkcje (przedmiot) prawa międzynarodowego	23
3. Stosunki międzynarodowe, czyli obrót międzynarodowy	25
4. Cechy charakterystyczne prawa międzynarodowego	27
4.1. Uwagi ogólne	27
4.2. Tworzenie prawa międzynarodowego (brak ustawodawcy)	27
4.3. Przymus w prawie międzynarodowym (brak zorganizowanego aparatu przymusu)	28
4.4. Brak obowiązkowego sądownictwa międzynarodowego	30
4.5. Stosowanie prawa międzynarodowego i jego moc wiążąca	30
5. Struktura i charakter norm współczesnego prawa międzynarodowego	31
6. Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne. Stosowanie prawa międzynarodowego wewnątrz państwa	34
6.1. Uwagi ogólne	34
6.2. Dualizm i monizm	35
6.3. Obowiązek dostosowania prawa wewnętrznego do prawa międzynarodowego	37
6.4. Sposoby harmonizacji prawa wewnętrznego z międzynarodowymi zobowiązaniami	38
6.5. Miejsce prawa wewnętrznego w stosunkach międzynarodowych	41
6.6. Komplementarność wewnętrznego i międzynarodowego porządku prawnego	43

Rozdział II

Rozwój prawa międzynarodowego	45
1. Uwagi ogólne	45
2. Początki prawa międzynarodowego	46
3. Ukształtowanie systemu prawa międzynarodowego	47
4. Prawo międzynarodowe w okresie kapitalizmu	49
5. Okres współistnienia państw o różnych ustrojach społeczno-politycznych	54
5.1. Okres międzywojenny i druga wojna światowa	54
5.2. Okres po drugiej wojnie światowej	59

Rozdział III

Źródła prawa międzynarodowego	69
1. Pojęcie źródeł prawa międzynarodowego	69
1.1. Różne znaczenia tego terminu	69
1.2. Artykuł 38 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości a źródła prawa międzynarodowego	70
1.3. Współczesne źródła prawa międzynarodowego	73
1.4. Środki pomocnicze do stwierdzania istnienia norm prawa międzynarodowego	74
2. Umowa międzynarodowa	76
2.1. Uwagi ogólne	76
2.2. Zawieranie umów międzynarodowych	83
2.3. Obowiązki umowy międzynarodowej. Ważność	90
2.4. Zakres czasowy obowiązywania i stosowania umowy międzynarodowej (od kiedy do kiedy)	94
2.5. Zakres podmiotowy obowiązywania umowy międzynarodowej (kogo umowa międzynarodowa obowiązuje)	101
2.6. Zakres terytorialny obowiązywania i stosowania umowy międzynarodowej	103
2.7. Zakres rzeczowy (przedmiotowy) obowiązywania umowy międzynarodowej. Zastrzeżenia	104
2.8. Interpretacja (wykładnia) umowy międzynarodowej	106
3. Prawo zwyczajowe	110
4. Uchwały prawotwórcze (normatywne) organizacji międzynarodowych	121
5. Kodyfikacja prawa międzynarodowego	126

Rozdział IV

Podmioty prawa międzynarodowego	131
1. Uwagi ogólne	131
2. Państwo	134
2.1. Pojęcie i istota państwa	134
2.2. Powstanie i upadek państwa	137
2.3. Ciągłość (identyczność) i sukcesja państw	141
3. Państwo w stosunkach międzynarodowych	144
3.1. Suwerenność i kompetencja własna państw	144
3.2. Zasada nieinterwencji	147
3.3. Równość państw i ich immunitet jurysdykcyjny	149

4. Rodzaje państw	152
4.1. Państwa jednolite i złożone	152
4.2. Państwa śródlądowe, państwa o niekorzystnym położeniu geograficznym i państwa archipelagowe	153
4.3. Państwa trwale neutralne	154
5. Podmioty prawa międzynarodowego inne niż państwa	156
6. Uznanie międzynarodowe	167

Rozdział V

Stosunki, zdarzenia i akty (czynności) prawnomiędzynarodowe	175
1. Stosunki prawnomiędzynarodowe	175
2. Zdarzenia prawnomiędzynarodowe	176
3. Akty (czynności) prawnomiędzynarodowe	177
4. Akty jednostronne państw	184

Rozdział VI

Odpowiedzialność międzynarodowa	189
1. Uwagi ogólne	189
2. Odpowiedzialność państwa	191
3. Odpowiedzialność jednostek	195

Rozdział VII

Terytorium	199
1. Uwagi ogólne	199
2. Terytorium państwowe	200
3. Zwierzchnictwo terytorialne	202
4. Szczególne ograniczenia zwierzchnictwa terytorialnego	204
5. Nabycie terytorium państwowego	206
5.1. Nabycie pierwotne	206
5.2. Nabycie pochodne	208
5.3. Zmiany terytorialne a obywatelstwo ludności	209
5.4. Zakaz użycia siły i prawo narodów do samostanowienia a zmiany terytorialne	210
6. Granice	211
6.1. Uwagi ogólne	211
6.2. Granice Polski	214
7. Rzeki	217
8. Obszary podbiegunowe	220

Rozdział VIII

Międzynarodowe prawo morza	223
1. Uwagi ogólne	223
2. Obszary morskie – klasyfikacja	225
3. Statki morskie	227
4. Morskie wody wewnętrzne	232
5. Wody archipelagowe	235

6. Morze terytorialne	236
7. Morska strefa przyległa	240
8. Strefa wyłącznego rybołówstwa	241
9. Szelf kontynentalny	242
10. Strefa ekonomiczna	244
11. Morze pełne	246
12. Dno mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji państwowej	253
13. Cieśniny i kanały morskie	254
13.1. Cieśniny	254
13.2. Kanały morskie	257
14. Współpraca międzynarodowa w dziedzinie korzystania z obszarów morskich i ochrony środowiska morskiego	258

Rozdział IX

Międzynarodowe prawo lotnicze i kosmiczne	263
1. Uwagi ogólne	263
2. Przestrzeń powietrzna	265
3. Statki powietrzne	267
4. Międzynarodowa żegluga powietrzna	270
5. Prawo kosmiczne	273

Rozdział X

Ludność państwa	279
1. Uwagi ogólne	279
2. Obywatelstwo	280
3. Traktowanie cudzoziemców	286
4. Międzynarodowy ruch osobowy	288
5. Ekstradycja i azyl	290
6. Ochrona grup ludzkich i praw człowieka	293
7. Uchodźcy	297

Rozdział XI

Prawo dyplomatyczne i konsularne	299
1. Uwagi ogólne	299
2. Stosunki i służba dyplomatyczna	300
2.1. Źródła prawa dyplomatycznego	300
2.2. Ustanowienie i utrzymywanie stosunków dyplomatycznych	302
2.3. Funkcje misji dyplomatycznej	302
2.4. Członkowie misji dyplomatycznej	304
2.5. Przywileje i immunitety dyplomatyczne	309
2.6. Treść (zakres przedmiotowy) przywilejów i immunitetów dyplomatycznych	311
2.7. Osoby korzystające z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych (zakres podmiotowy)	313
2.8. Zakres czasowy obowiązywania przywilejów i immunitetów	314
2.9. Zakres terytorialny obowiązywania przywilejów i immunitetów	314

2.10. Obowiązek członków misji wobec państwa przyjmującego	315
2.11. Pomieszczenia misji dyplomatycznej	315
2.12. Misje specjalne	316
3. Stosunki i służba konsularna	317
3.1. Źródła prawa konsularnego	317
3.2. Ustanowienie i utrzymywanie stosunków konsularnych	318
3.3. Funkcje konsularne	319
3.4. Członkowie urzędu konsularnego	321
3.5. Przywileje i immunitety konsularne	322
3.6. Treść (zakres przedmiotowy) przywilejów i immunitetów konsularnych	323
3.7. Osoby korzystające z przywilejów i immunitetów konsularnych	324
3.8. Zakres czasowy obowiązywania przywilejów i immunitetów konsularnych	325
3.9. Zakres terytorialny obowiązywania przywilejów i immunitetów konsularnych	325
3.10. Pomieszczenia i archiwum konsularne	325

Rozdział XII

Organizacje międzynarodowe	327
1. Uwagi ogólne	327
2. Organizacja Narodów Zjednoczonych	338
2.1. Podstawy prawne i istota ONZ	338
2.2. Członkostwo w ONZ	341
2.3. Cele i zasady ONZ	343
2.4. Struktura organizacyjna ONZ	345
2.5. Zgromadzenie Ogólne	346
2.6. Rada Bezpieczeństwa	349
2.7. Rada Gospodarcza i Społeczna	352
2.8. Rada Powiernicza	353
2.9. Sekretariat	354
2.10. Misje pokojowe	355
2.11. Działalność ONZ	356
3. Organizacje wyspecjalizowane	358
4. Organizacje regionalne	359
4.1. Organizacja Państw Amerykańskich	359
4.2. Liga Państw Arabskich	360
4.3. Unia Afrykańska	361
5. Organizacje wojskowe	362
5.1. Karta Narodów Zjednoczonych a przymierza	362
5.2. Pakt Północnoatlantycki	363
6. Rada Europy	364
7. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)	366

Rozdział XIII

Umowy i organizacje gospodarcze	369
1. Uwagi ogólne	369
2. Dwustronne umowy gospodarcze	370

3. Organizacje gospodarcze	374
3.1. Rola ONZ w rozwiązywaniu problemów gospodarczych	374
3.2. Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu	375
3.3. Światowa Organizacja Handlu	377
3.4. Międzynarodowy Fundusz Walutowy	378
3.5. Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju	380

Rozdział XIV

Załatwianie sporów międzynarodowych	383
1. Uwagi ogólne	383
2. Rokowania (negocjacje)	387
3. Dobre usługi i pośrednictwo (mediacja)	387
4. Komisje śledcze	389
5. Koncyliacja	390
6. Postępowanie przed organami Narodów Zjednoczonych	391
7. Arbitraż (sądownictwo polubowne)	393
8. Sądownictwo międzynarodowe	396
8.1. Uwagi ogólne	396
8.2. Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej	397
8.3. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	397
8.4. Międzynarodowy Trybunał Karny	405
8.5. Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza	407
9. Środki odwetowe	407

Rozdział XV

Prawo przeciwwojenne	411
1. Uwagi ogólne	411
2. Zakaz agresji	411
3. Definicja agresji	415
4. Bezpieczeństwo zbiorowe	418

Rozdział XVI

Prawo konfliktów zbrojnych	425
1. Uwagi ogólne	425
1.1. Pojęcie wojny i konfliktu zbrojnego	425
1.2. Pojęcie prawa wojennego i jego obowiązywanie	426
1.3. Stosowanie prawa wojennego w konfliktach zbrojnych niemających charakteru międzynarodowego	428
1.4. Źródła prawa wojennego	429
1.5. Obszar wojny i teatr wojny	431
2. Początek wojny	432
3. Wojna lądowa	433
3.1. Siły zbrojne – skład	433
3.2. Kroki nieprzyjacielskie	435
3.3. Ochrona ofiar wojny	438
3.4. Okupacja wojenna	441

4. Wojna morska	444
4.1. Uwagi ogólne	444
4.2. Morskie siły zbrojne	444
4.3. Akty walki	445
4.4. Ochrona chorych, rannych i rozbitków	446
4.5. Akty wrogie	446
5. Wojna powietrzna	448
5.1. Uwagi ogólne	448
5.2. Siły zbrojne	448
5.3. Akty walki	449
6. Zakończenie wojny	450
7. Neutralność w wojnie	452
Materiały do poznania prawa międzynarodowego	455
Skorowidz	461

SŁOWO WSTĘPNE

Osiemnaste wydanie podręcznika *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie* zostało w miarę potrzeb zmienione, uzupełnione i poszerzone. Uzupełniono też literaturę przedmiotu o najnowsze publikacje – podręczniki i monografie – związane z tematyką podręcznika oraz wykorzystano nowe akty prawa międzynarodowego i polskiego prawa wewnętrznego. Jednakże podstawowe założenia i koncepcje zostały zachowane. Zamieszczono również przedmowę do wydania czwartego – ostatnią napisaną przez Profesora Wojciecha Góralczyka.

W szczególności, bardzo dokładnie omówiono funkcje wewnętrzne prawa międzynarodowego. Pozwalają one bowiem państwu przenieść jego zobowiązania międzynarodowe na grunt krajowy, aby po ich implementacji mogły stać się częścią wewnętrznego porządku prawnego. Ich skutki można zauważyć w licznych dziedzinach funkcjonowania państwa.

Ponadto uzupełniono rozważania na temat pozycji prawnej głowy państwa w stosunkach międzynarodowych. Podkreślono, że owa sytuacja nie jest uregulowana przez prawo międzynarodowe. Obowiązują tu powszechnie uznawane zwyczaje o charakterze powszechnym. Należy zaliczyć do nich przywileje ceremonialne głowy państwa podczas oficjalnej wizyty w państwie obcym, przywilej nietykalności osobistej i immunitet jurysdykcyjny. Ponadto specjalny system ochrony przewiduje Konwencja o zapobieganiu przestępstwom i karaniu sprawców przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej, w tym przeciwko dyplomatom, sporządzona w Nowym Jorku 14.12.1973 r.¹

Uzupełniono także rozważania w sprawie statusu prawnego Arktyki. Obecne topnienie lodów w tym rejonie otwiera nowe możliwości eksploatacji bogatych zasobów naturalnych (ropa naftowa i gaz). Przez Arktykę przebiegają ponadto dwa ważne szlaki żeglowne wzdłuż wybrzeży Federacji Rosyjskiej i Kanady. Co jest źródłem sporu z udziałem państwa, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej.

Warszawa, kwiecień 2020

Stefan Sawicki

¹ Dz.U. z 1983 r. Nr 37, poz. 168.

PRZEDMOWA DO CZWARTEGO WYDANIA

Czwarte wydanie podręcznika prawa międzynarodowego publicznego zostało na miano potrzeb zmienione i uzupełnione. Te zmiany i uzupełnienia zostały podyktowane rozwojem prawa międzynarodowego oraz nowymi przemyśleniami Autora. Została też uzupełniona literatura. Podstawowe koncepcje Autora nie uległy jednak zmianie.

Chciałbym również powtórzyć za przedmową do poprzednich wydań, że napisanie tego podręcznika prawa międzynarodowego publicznego byłoby niemożliwe bez mojego uprzedniego udziału w opracowaniu kilku wydań skryptu z tego przedmiotu, najpierw z prof. Cezarym Berezowskim, a później również z prof. Kazimierzem Liberą.

Na zakończenie chciałbym podziękować swoim młodszym kolegom z Instytutu Prawa Międzynarodowego UW, którzy przekazali mi szereg uwag, co przyczyniło się do ulepszenia i uzupełnienia tekstu.

Warszawa, czerwiec 1988 roku

Wojciech Góralczyk

WYKAZ SKRÓTÓW

A/RES	– Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
ICJ	– International Court of Justice
ICJ, Reports	– Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders
LN	– Liga Narodów
MTS	– Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
OSPİKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
PCIJ	– Permanent Court of International Justice
PiP	– Państwo i Prawo
SM	– Sprawy Międzynarodowe
STSM	– Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej

Rozdział I

ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. Pojęcie prawa międzynarodowego

1.1. Definicja prawa międzynarodowego

Podstawowym faktem społeczno-politycznym współczesnego świata jest istnienie ponad 190 suwerennych państw, z których każde sprawuje zwierzchnictwo nad swoim terytorium i nad ludnością je zamieszkującą. Każde państwo posiada swój odrębny system prawny, który reguluje całokształt stosunków społecznych w obrębie danego państwa.

1

Jednakże nie wszystkie stosunki społeczne (międzyludzkie) zamykają się w granicach jednego państwa. Osoby fizyczne, organizacje, przedsiębiorstwa z jednego państwa często wchodzi w kontakty z osobami, organizacjami i przedsiębiorstwami z innych państw. Ponadto działalność samych państw nie ogranicza się do strony wewnętrznej życia państwowego, lecz wykracza poza nią; innymi słowy, obok funkcji wewnętrznej państwa pełnią również funkcję zewnętrzną.

Państwa utrzymują ze sobą wzajemne stosunki, bardzo różnorodne tak pod względem treści, jak i formy. Wspólne lub choćby zbieżne interesy są podstawą współpracy międzynarodowej; sprzeczne interesy prowadzą do współzawodnictwa, sporów, a niekiedy nawet do walki.

Państwa nigdy nie pozostawały w stanie całkowitej izolacji, a współcześnie wraz z rozwojem i wzrostem międzynarodowej wymiany gospodarczej, postępem techniki i rozwojem komunikacji oraz rosnącą współzależnością w dziedzinie utrzymania pokoju stosunki międzypaństwowe stają się coraz bardziej ściśle i zróżnicowane. Rozwój tych stosunków i ich intensyfikacja są wynikiem działania obiektywnych praw rozwoju społecznego.

2

Na tle nawiązywania stosunków między państwami, ich utrzymywania i rozwoju już od dawna wynikała potrzeba przyjęcia określonych norm postępowania państw w ich wzajemnych stosunkach. Normy te, które wyrosły na podłożu stosunków międzypaństwowych i są ich odbiciem, mają charakter norm prawnych i nazywane są prawem międzynarodowym.

- 3 **Prawo międzynarodowe jest więc zespołem norm regulujących stosunki między państwami.** Ta zwięzła definicja prawa międzynarodowego określa dwie najważniejsze cechy tego prawa: to, że jego podmiotami są przede wszystkim państwa oraz że jego główną funkcją jest regulowanie stosunków międzypaństwowych. Powstaje jednak pytanie, czy podana wyżej definicja obejmuje wszystkie normy prawne, które powszechnie nazywane są prawem międzynarodowym, a więc czy jest wyczerpująca i obejmuje cały jego zakres.

We współczesnych stosunkach międzynarodowych, choć państwa nadal odgrywają w nich główną i decydującą rolę, występują także inne podmioty, takie jak organizacje międzynarodowe lub narody, które walczą o swoją niepodległość. Stosunki między państwami a innymi podmiotami, np. między państwem a powstańcami czy narodem walczącym o swoją niepodległość, który nie utworzył jeszcze organizacji państwowej, uregulowane są przez normy prawne, które także mają charakter międzynarodowy i nie należą do żadnego systemu prawa wewnętrznego.

- Współczesne prawo międzynarodowe jest zatem **zespołem norm regulujących stosunki międzynarodowe w szerokim znaczeniu: nie tylko stosunki międzypaństwowe, lecz także stosunki między państwami a innymi podmiotami oraz między tymi innymi podmiotami**, tzn. ogólnie stosunki między różnymi podmiotami – niezależnymi od siebie i niepodlegającymi jakiegś wspólnej władzy państwowej.

Ta rozszerzona definicja nie powinna zaciemniać faktu, że prawo międzynarodowe jest przede wszystkim prawem regulującym stosunki międzypaństwowe i że olbrzymia większość jego norm odnosi się do tych właśnie stosunków. Społeczność międzynarodowa jest zasadniczo społecznością suwerennych państw, co znajduje odbicie w podstawowych cechach prawa międzynarodowego.

- 4 Podane wyżej definicje prawa międzynarodowego są oparte przede wszystkim na określeniu jego **przedmiotu**, stosunków, które prawo międzynarodowe regulują. Normy prawa międzynarodowego zostały w nich ujęte jako normy regulujące stosunki zewnętrzne państw. Przekonamy się jednak, że w zastosowaniu do współczesnego prawa międzynarodowego może to budzić pewne wątpliwości, gdyż celem niektórych norm prawa międzynarodowego jest określone ukształtowanie stosunków wewnętrznych w państwach [por. podrozdział 2: Funkcje (przedmiot) prawa międzynarodowego, oraz podrozdział 6: Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne. Stosowanie prawa międzynarodowego wewnątrz państwa].

Można jednak definicję prawa międzynarodowego oprzeć na określeniu **sposobu** tworzenia jego norm. Prawo międzynarodowe nie jest tworzone przez władze jednego państwa ani przez jakąś władzę ponadpaństwową. Nie ma więc ustawodawstwa międzynarodowego w ścisłym tego słowa znaczeniu. W tworzeniu prawa międzynarodowego z reguły biorą udział niezależne od siebie i niepodporządkowane żadnej wspólnej władzy podmioty (np. państwa), które wyrażają **zgode** na związanie się konkretną normą. Czasami uczestniczą w nim także organizacje międzynarodowe.

5

Prawo międzynarodowe ma zatem **międzynarodowy mechanizm tworzenia**, który jest odrębny i odmienny od mechanizmów tworzenia prawa wewnętrznego w poszczególnych państwach. Można powiedzieć, że istotą norm prawa międzynarodowego, niezależnie od ich przedmiotu i od ich adresatów, jest międzynarodowy mechanizm ich tworzenia (szerzej zagadnienie to będzie omówione w rozdziale III: Źródła prawa międzynarodowego).

1.2. Prawo międzynarodowe publiczne a prawo międzynarodowe prywatne

 Podane wyżej definicje odnoszą się do prawa międzynarodowego publicznego. Istnieje również prawo międzynarodowe prywatne. Nie jest ono w istocie swej prawem międzynarodowym, lecz prawem wewnętrznym poszczególnych państw. Na przykład w Polsce obowiązuje obecnie ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792). Reguluje ona właściwość prawa dla stosunków z zakresu prawa prywatnego związanych z więcej niż jednym państwem (art. 1). Innymi słowy, prawo prywatne międzynarodowe to zespół norm, których zadaniem jest wskazanie określonego systemu prawnego (własnego państwa lub państwa obcego), właściwego dla dokonania oceny prawnej konkretnej sytuacji osobistej lub majątkowej. Współcześnie praktyczne znaczenie tego prawa rośnie w związku z szeroko rozumianym przemieszczaniem się ludności w wymiarze międzynarodowym (emigracja, sezonowe migracje pracownicze, mały ruch graniczny, turystyka międzynarodowa).

6

Konieczność istnienia tego rodzaju norm powodują stosunki cywilne, rodzinne, opiekuńcze lub stosunki pracy z tzw. elementem obcym. Ten element obcy polega na tym, że np. uczestnikiem stosunku prawnego jest obywatel obcego państwa lub przedmiot stosunku prawnego znajduje się za granicą albo że czynności prawne lub zdarzenia prawne miały miejsce za granicą¹.

7

 Na przykład obywatel francuski sporządza testament w Warszawie, w którym dysponuje m.in. swoją nieruchomością położoną w Szwajcarii; obywatel polski zawarł małżeństwo za granicą, a obecnie występuje o rozwód przed sądem polskim.

¹ Por. M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012.

We wszystkich przytoczonych przykładach może powstać kwestia, jakiego państwa prawo należy stosować do ich oceny. Na to pytanie udziela odpowiedzi prawo międzynarodowe prywatne. Jest to w pewnym sensie zespół norm kompetencyjnych albo kolizyjnych, które rozgraniczają w stosunkach cywilnych, rodzinnych, opiekuńczych i stosunkach pracy sfery działania systemów prawnych poszczególnych państw przez określenie, które z nich należy stosować.

Jak z tego wynika, poza nazwą niewiele łączy prawo międzynarodowe publiczne z prawem międzynarodowym prywatnym. W dalszym ciągu wykładu mowa będzie jedynie o prawie międzynarodowym publicznym, a termin „prawo międzynarodowe” będzie używany zawsze w znaczeniu: prawo międzynarodowe publiczne.

1.3. Nazwa prawa międzynarodowego

- 8 Obok pojęcia „prawo międzynarodowe” spotykamy w języku polskim również termin „prawo narodów”. Określenie „prawo narodów” wywodzi się z łacińskiego *ius gentium*, choć w czasach rzymskich termin ten miał inne znaczenie (była to część prawa rzymskiego, w zasadniczych pojęciach zgodna z prawem peregrynów – tzn. *commune omnium hominum ius*). W dawniejszej literaturze przeważnie spotykamy się z tą właśnie nazwą. Terminem „prawo narodów” posługiwała się również Konstytucja 3 maja z 1791 r. Obecnie pojęcie „prawo narodów” nie jest raczej w piśmiennictwie polskim używane. W języku angielskim nazwie tej odpowiada termin *Law of Nations*, we francuskim – *droit des gens*, w niemieckim – *Völkerrecht*.

Termin *ius inter gentes*, z którego należy wyprowadzić określenie „prawo międzynarodowe”, wprowadzono dopiero w XVII w. (R. Zouche). W słownictwie angielskim nazwa *International Law* wprowadzona została przez J. Bentham’a w XVIII w. Nazwie tej odpowiada w języku francuskim termin *droit international*, a w języku rosyjskim – *mieždunarodnoje prawo*.

- 9 Należy zwrócić uwagę, że zarówno w pojęciu „prawo narodów”, jak i w określeniu „prawo międzynarodowe” – „naród” rozumiany jest jako synonim państwa (w języku angielskim słowo *nation* bardzo często używane jest dla oznaczenia państwa). Prawo międzynarodowe, jak to zostało już powiedziane, reguluje przede wszystkim stosunki między państwami (tj. między narodami zorganizowanymi w państwa), a nie między narodami nieposiadającymi organizacji państwowej.

2. Funkcje (przedmiot) prawa międzynarodowego

Mówiąc o funkcjach prawa międzynarodowego, mamy na myśli jego **rolę w stosunkach społecznych**, czyli różnorodne zadania, których realizację ma ono zapewnić. Chodzi więc o to, czego dotyczą normy prawa międzynarodowego, co jest ich **przedmiotem**. Tak pojęte funkcje prawa międzynarodowego są oczywiście kategorią historyczną, tzn. zmieniały się i zmieniają w czasie, zależą od stopnia rozwoju i charakteru stosunków międzynarodowych oraz od istniejącego układu sił.

10

 Merytorycznie najważniejszymi **zadaniami** stojącymi współcześnie przed prawem międzynarodowym są: utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; zapewnienie rozwoju stosunków społeczno-gospodarczych na całym świecie; przyspieszenie rozwoju gospodarczego, a przez to przyczynienie się do stopniowego wyrównywania dysproporcji między państwami rozwiniętymi gospodarczo i rozwijającymi się. Współcześnie nowymi problemami wymagającymi regulacji prawnomiędzynarodowej są szeroko rozumiane ochrona praw człowieka oraz ochrona środowiska naturalnego.

 A. Regulowanie stosunków zewnętrznych państw. Tradycyjną i główną funkcją prawa międzynarodowego, co znalazło swój wyraz w definicji, jest regulowanie stosunków zewnętrznych państw. W tym zakresie prawo międzynarodowe m.in.:

11

- 1) określa sytuację państwa w społeczności międzynarodowej (w stosunku do innych państw). Należy tu wymienić tzw. prawa zasadnicze państw, czyli prawa przysługujące każdemu państwu od momentu jego powstania. Są one związane z samą istotą państwa jako suwerennego podmiotu prawa międzynarodowego;
- 2) określa w umowach wielostronnych ogólne zasady postępowania państw w ich wzajemnych stosunkach (np. zakaz użycia siły i groźby jej użycia, zasada nieagresji i pokojowego załatwienia sporów, zakaz mieszania się w sprawy wewnętrzne innych państw, zakaz zanieczyszczania środowiska);
- 3) reguluje w umowach dwustronnych oraz o charakterze regionalnym szczegółowe, dostosowane do konkretnych potrzeb stosunki między zainteresowanymi państwami (np. gwarancje bezpieczeństwa, zobowiązania sojusznicze, współpraca gospodarcza, wspólne przedsięwzięcia w różnych dziedzinach współpracy);
- 4) ustala formy wzajemnych (stałych i doraźnych) kontaktów między państwami w ramach stosunków dyplomatycznych, konsularnych, misji specjalnych bądź też stałych misji i delegacji wysyłanych przez państwa do organizacji międzynarodowych (np. prawo dyplomatyczne, prawo konsularne, prawo organizacji międzynarodowych);
- 5) reguluje problem zasięgu zwierzchnictwa poszczególnych państw w stosunku do ich terytorium lądowego, morskiego i przestrzeni powietrznej, określa przebieg granic państwowych i ich delimitację oraz zakres władzy państwowej w stosunku do statków morskich i powietrznych;

- 6) ustala minimalne standardy traktowania ludności zamieszkałej w poszczególnych państwach (obywateli, cudzoziemców oraz osób czasowo przebywających na ich terytorium, np. uchodźcy);
- 7) ustala reguły postępowania na obszarach niepodlegających niczyjej suwerenności (a więc w pewnym sensie na obszarach międzynarodowych). Do obszarów takich należą np. morze pełne i przestrzeń kosmiczna, Arktyka i Antarktyda.

- 12 **B. Oddziaływanie na stosunki wewnętrzne państwa.** Mówiąc o funkcji wewnętrznej prawa międzynarodowego, należy wziąć pod uwagę fakt, że będzie ona skuteczna tylko wtedy, gdy państwo, w określonym trybie, wprowadzi przyjęte zobowiązania międzynarodowe do własnego systemu prawa wewnętrznego².

Funkcja wewnętrzna prawa międzynarodowego pozwala państwu przenieść jego zobowiązania międzynarodowe na grunt krajowy, aby po ich implementacji mogły się stać częścią wewnętrznego porządku prawnego. Jej skutki można zauważyć w licznych dziedzinach funkcjonowania państwa. Do najważniejszych należą:

1. Ustalanie zasad postępowania państwa na jego terytorium praktycznie we wszystkich dziedzinach.
2. Określanie zasad postępowania instytucji państwowych w stosunku do cudzoziemców w zakresie warunków przyjmowania ich na swoje terytorium jako turystów oraz możliwości i warunków podejmowania pracy. Szczególny przypadek dotyczy cudzoziemców korzystających z przywilejów i immunitetów międzynarodowych (dyplomaci, konsulowie, funkcjonariusze organizacji międzynarodowych), co do których zachodzi konieczność uregulowania w prawie wewnętrznym przysługujących im przywilejów dyplomatycznych i konsularnych.
3. Określanie zasad postępowania państwa w stosunku do własnych obywateli w celu zapewnienia im równego traktowania, zapobiegania dyskryminacji z jakiegokolwiek powodu, poszanowania ich praw politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych przewidzianych np. w: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka przyjętej w Paryżu 10.12.1948 r.³, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych otwartym do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r.⁴, Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwartym do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r.⁵ i europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2⁶. W tej kategorii mieści się także obowiązek ochrony własnych obywateli przebywających czasowo bądź na stałe poza granicami państwa (opieka dyplomatyczna i konsularna).

² *Wielka Encyklopedia Prawa. Prawo międzynarodowe publiczne*, t. IV, red. B. Hołyst, R. Hauser, J. Symonides, D. Pyć, Warszawa 2014, s. 103.

³ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp: 20.08.2020 r.).

⁴ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

⁵ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.

⁶ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

4. Wprowadzanie nowych regulacji, które wiążą się z nowymi technologiami, postępem technicznym, globalizacją, internetem, ochroną środowiska. Współczesne prawo międzynarodowe nakłada na państwa obowiązek przestrzegania na ich własnym terytorium pewnych standardów i metod postępowania, np. w dziedzinie łączności, komunikacji morskiej i lotniczej.

Z powyższych wywodów wynika, że podstawową funkcją współczesnego prawa międzynarodowego jest nie tylko reglamentacja stosunków między państwami i innymi podmiotami prawa międzynarodowego, lecz także kształtowanie w coraz większym zakresie stosunków wewnętrznych państwa.

C. Sposób oddziaływania na stosunki wewnętrzne. Choć przedmiotem niektórych norm prawa międzynarodowego jest wyłącznie oddziaływanie na stosunki wewnętrzne państw, to jednak zazwyczaj normy te nie regulują bezpośrednio tych stosunków. Z formalnego punktu widzenia pozostają one **normami obowiązującymi między państwami**, tzn. jedno państwo zobowiązuje się wobec drugiego, że nie będzie stosowało żadnych form dyskryminacji własnych obywateli, że będzie szanowało prawa człowieka itd.

13

W 1928 r. Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w opinii doradczej w sprawie kompetencji sądów gdańskich stwierdził, że: „Zgodnie z mocno ustaloną zasadą prawa międzynarodowego [...] umowa międzynarodowa nie może jako taka tworzyć bezpośrednio praw i zobowiązań jednostek prywatnych. Nie można jednak zaprzeczyć, że zgodnie z intencją stron właśnie celem umowy międzynarodowej może być przyjęcie przez strony jakichś określonych norm tworzących prawa i obowiązki jednostek i podlegających zastosowaniu przez sądy prawa wewnętrznego”.

Jeżeli jednak jakieś państwo zgadza się, żeby prawo międzynarodowe w określonych przypadkach regulowało bezpośrednio jego stosunki wewnętrzne, i włącza prawo międzynarodowe do swego systemu prawnego, nic nie stoi temu na przeszkodzie (por. podrozdział 6: Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne. Stosowanie prawa międzynarodowego wewnątrz państwa).

3. Stosunki międzynarodowe, czyli obrót międzynarodowy

A. Pojęcie stosunków międzynarodowych. Już ze wstępnych rozważań nad definicją prawa międzynarodowego wynika, że stosunki międzynarodowe, a zwłaszcza stosunki międzypaństwowe, są podłożem, na którym powstają normy prawa międzynarodowego.

14

Stosunkami międzynarodowymi w **najszerszym rozumieniu** są stosunki społeczne (międzyludzkie), które przekraczają granice jednego państwa. Uczestnikami ich mogą być same państwa, inne organizacje niepodlegające władzy żadnego

państwa lub osoby fizyczne i prawne, w tym stowarzyszenia i przedsiębiorstwa z jednego państwa, które wchodzą w różnorodne kontakty z osobami fizycznymi i prawnymi z innych państw.

- 15 Zwróćmy uwagę, że wśród **uczestników** stosunków międzynarodowych można wyróżnić **dwie odmienne kategorie**: do pierwszej należą państwa oraz inne organizacje niepodlegające żadnej władzy państwowej (takie jak: organizacje międzynarodowe typu rządowego, Stolica Apostolska itd.), do drugiej – osoby fizyczne oraz organizacje, stowarzyszenia i przedsiębiorstwa, które posiadają określoną przynależność państwową, zostały powołane zgodnie z prawem jakiegoś państwa lub działają za jego przyzwoleniem i podlegają jego władzy i prawu.

Analogicznie można wyróżnić stosunki międzynarodowe o charakterze jak gdyby urzędowym, publicznym, w których uczestniczą przede wszystkim państwa oraz inne uznane przez nie organizacje, oraz stosunki niemające takiego urzędowego charakteru.

Tylko ta pierwsza kategoria stosunków międzynarodowych regulowana jest bezpośrednio przez prawo międzynarodowe. One też, a zwłaszcza stosunki międzypaństwowe, mają największe znaczenie dla kształtowania się prawa międzynarodowego. Dlatego w dalszych rozważaniach z reguły stosunki międzynarodowe będą rozumiane w węższym znaczeniu: jako stosunki między państwami i między innymi podmiotami prawa międzynarodowego.

- 16 Całokształt stosunków utrzymywanych przez podmioty prawa międzynarodowego nazywamy **obrotem międzynarodowym**.

Polityka międzynarodowa poszczególnych państw określana jest przez ich interesy oraz przez konkretne możliwości realizacji celów politycznych, jakimi dane państwo dysponuje.

- 17 **B. Nauka o stosunkach międzynarodowych.** W ostatnich czasach obok nauki prawa międzynarodowego rozwinęła się nauka o stosunkach międzynarodowych jako odrębna gałąź wiedzy. W badaniach nad stosunkami międzynarodowymi nie można się ograniczać do ich aspektów prawnych, gdyż nauka ta ma złożony, kompleksowy charakter. Należy również uwzględniać zagadnienia ekonomiczne, socjologiczne, historyczne, geograficzne i inne.

Dla uchwycenia relacji między nauką prawa międzynarodowego a nauką o stosunkach międzynarodowych należy sobie zdać sprawę przede wszystkim z tego, że każda z tych nauk posługuje się **odrębną, sobie właściwą metodą**. Ponadto **przedmiot badań** nauki o stosunkach międzynarodowych jest szerszy niż przedmiot nauki prawa międzynarodowego i nie może być ograniczony tylko do prawa. Nauki te mają jednak wiele punktów stycznych. Jak już wspomniano, stosunki międzynarodowe są podłożem,

z którego wyrastają normy prawa międzynarodowego. Nie można więc badać w sposób naukowy prawa międzynarodowego w oderwaniu od stosunków międzynarodowych, gdyż prowadzi to do formalizmu. Badanie zatem stosunków międzynarodowych powinno być zawsze tłem dla rozważań ściśle prawniczych⁷.

4. Cechy charakterystyczne prawa międzynarodowego

4.1. Uwagi ogólne

Prawo międzynarodowe w porównaniu z prawem wewnętrznym ma pewne odrębne właściwości, czyli cechy charakterystyczne, którymi różni się od wszystkich działów prawa wewnętrznego.

18

Dla zrozumienia odrębności prawa międzynarodowego należy uświadomić sobie fakt, że dotyczy ono przede wszystkim wzajemnych stosunków suwerennych państw, które są równe wobec prawa i wzajemnie od siebie niezależne. W stosunkach międzynarodowych nie może więc rządzić zasada panowania jednych państw nad drugimi, lecz musi panować zasada równości. W stosunkach tych nie ma również żadnej władzy (np. jakiegos rządu światowego lub parlamentu światowego), która stałaby ponad państwami. Nie jest ani takim rządem, ani parlamentem Organizacja Narodów Zjednoczonych. Społeczność międzynarodowa, w której rządzi prawo międzynarodowe, ma więc zupełnie inny charakter niż społeczności wewnątrzpaństwowe.

4.2. Tworzenie prawa międzynarodowego (brak ustawodawcy)

W stosunkach międzynarodowych nie ma ustawodawcy na wzór ustawodawcy wewnątrzpaństwowego. Nie istnieje żaden ponadpaństwowy organ międzynarodowy powołany do tworzenia prawa wiążącego dla państw. W szczególności organem takim nie jest Organizacja Narodów Zjednoczonych.

19

⁷ Pierwszą próbą całościowego i systematycznego ujęcia w literaturze polskiej jest opracowanie R. Bierzanka, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Warszawa 1972. Z późniejszych opracowań można wymienić: J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–1994*, Warszawa 1994; W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Warszawa 1996; *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, funkcjonowanie. Podręcznik akademicki*, red. E. Haliżak, R. Kuźniar, Warszawa 1994; *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. Z. Pietraś, Lublin 2006; R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Kraków 2006; J. Kukułka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2003; *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. E. Haliżak, R. Kuźniar, G. Michałowska, S. Parzymies, J. Symonides, R. Zięba, Warszawa 2006; *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, red. M. Sulek, J. Symonides, Warszawa 2009; *Polityka zagraniczna: decyzje, procedury, instytucje*, red. J. Piątek, R. Podgórzynska, Toruń 2009; B. Cali, *International Law for International Relations*, Oxford 2010; H. Kissinger, *Porządek światowy*, Warszawa 2016.

Prawo międzynarodowe jest tworzone przez same państwa, które są jego podmiotami. Podstawą obowiązywania normy prawa międzynarodowego w stosunku do określonego państwa musi być jego zgoda, obojętne, czy wyrażna czy dorozumiana, i obojętne, w jakiej formie. Można powiedzieć więc, że tworzenie prawa międzynarodowego jest **niesformalizowane i zdecentralizowane**. Państwa tworzą prawo międzynarodowe, zawierając umowy lub stosując określoną praktykę, która przekształca się w prawo zwyczajowe.

- 20 Z brakiem centralnego ustawodawcy i z faktem, że normy prawa międzynarodowego tworzone są przez państwa i że są obowiązujące tylko dla tych państw, które wyraziły na nie swoją zgodę, wiąże się **partykularyzm** tego prawa. Normy prawa wewnętrznego mają z reguły charakter norm powszechnych. Natomiast jeśli chodzi o prawo międzynarodowe, to obok norm powszechnych istnieje również mnóstwo norm partykularnych, zwłaszcza umownych, wiążących tylko te państwa, które są stronami konkretnej umowy.

4.3. Przymus w prawie międzynarodowym (brak zorganizowanego aparatu przymusu)

- 21 Zagadnienie przymusu w prawie międzynarodowym kształtuje się odmiennie niż w prawie wewnętrznym. W prawie międzynarodowym nie ma scentralizowanego aparatu przymusu, który, tak jak w prawie wewnętrznym, zawsze stałby na straży prawa.

W prawie tym przymus istnieje, jakkolwiek jest on realizowany w innych formach niż w prawie wewnętrznym. Każde państwo indywidualnie bądź wspólnie z innymi państwami może występować w niezbędnych przypadkach w obronie naruszonego prawa, stosując wobec państw naruszających prawo różne środki przymusu, dopuszczane i uznane przez prawo międzynarodowe.

- 22 Współcześnie jesteśmy świadkami pewnych przeobrażeń w zakresie stosowania przymusu w prawie międzynarodowym. Z jednej strony wojna – uznawana niegdyś za jeden z dopuszczalnych środków przymusu – została potępiona jako środek realizowania polityki narodowej, a z drugiej strony podejmowane są próby utworzenia międzynarodowego aparatu przymusu.

Do czasu powołania do życia Ligi Narodów nie było żadnej zorganizowanej formy przymusu. Przymus był wykonywany przez poszczególne państwa, występujące niekiedy zbrojnie o dotrzymanie zobowiązań międzynarodowych. Liga Narodów była pierwszą próbą (nieudaną zresztą) zbudowania międzynarodowego aparatu przymusu.

- 23 Obecnie instytucją międzynarodową dysponującą prawem stosowania przymusu (sankcji) jest Organizacja Narodów Zjednoczonych. System Narodów Zjednoczonych, nie wykluczając jeszcze indywidualnego lub zbiorowego użycia siły do odparcia

zbrojnego ataku, przewiduje, że ONZ, na podstawie decyzji jednego ze swoich głównych organów – Rady Bezpieczeństwa – może zastosować środki przymusu (sankcje) wobec państwa, które dopuściło się zagrożenia pokoju, naruszenia go lub aktów agresji.

Należy jednak dodać, że ONZ może stosować sankcje tylko w obronie pokoju lub celem jego przywrócenia. Abstrahując zatem od sprawności działania systemu ONZ, widzimy, że organizacja ta nie dysponuje prawem stosowania przymusu w każdym przypadku naruszenia prawa międzynarodowego.

Według S.E. Nahlika⁸ można wyróżnić **trzy rodzaje sankcji** typowych dla prawa międzynarodowego:

24

 1. Sankcje natury **psychologicznej** – stwierdzenie naruszenia prawa i napiętnowanie naruszającego prawo przez światową opinię publiczną poprzez formalną rezolucję lub orzeczenie organu międzynarodowego (np. rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ).

2. Sankcje natury **odwetowej** – stosowane indywidualnie przez państwo pokrzywdzone lub zbiorowo przy udziale innych państw. Środkami odwetowymi mogą być np. tzw. retorsje lub represalia.

3. Sankcje **zorganizowane** – stosowane nie przez samego pokrzywdzonego, lecz przez właściwy organ międzynarodowy. Sankcje te mogą mieć charakter organizacyjny (np. wykluczenie z organizacji międzynarodowej), gospodarczy, polityczny, a nawet wojskowy. Przykładem mogą być sankcje uchwalane przez Radę Bezpieczeństwa ONZ w stosunku do państw, które naruszyły Kartę organizacji⁹.

W czasach, kiedy nie była znana w ogóle instytucja zorganizowanego przymusu międzynarodowego, niektórzy autorzy odmawiali prawu międzynarodowemu charakteru prawa. Tego rodzaju poglądy były niesłuszne. Jednakże trzeba przyznać, że organizacja przymusu dla zapewnienia stosowania norm prawa międzynarodowego nie była i nie jest tak sprawna, jak to bywa z reguły w dobrze zorganizowanym państwie. Przymus o charakterze psychologicznym może okazać się niewystarczający, państwo słabe nie może stosować skutecznie sankcji odwetowych wobec wielkiego mocarstwa, a Organizacja Narodów Zjednoczonych jest wprawdzie uprawniona do stosowania zorganizowanych sankcji, ale tylko w pewnych przypadkach, i ponadto, jak uczy doświadczenie, nie zawsze działa ona sprawnie.

25

⁸ S.E. Nahlik, *Wstęp do nauki prawa międzynarodowego*, Warszawa 1967, s. 34 i n.

⁹ M. Menkes, *Stosowanie sankcji gospodarczych – analiza prawnomiędzynarodowa*, Toruń 2011.

4.4. Brak obowiązkowego sądownictwa międzynarodowego

- 26 Przez wiele wieków nie było w ogóle stałego sądownictwa międzynarodowego. Niekiedy państwa powierzały rozstrzyganie sporów sądom polubownym (arbitrażowym), które powoływano *ad hoc* dla rozstrzygnięcia konkretnej sprawy.

Obecnie głównym stałym sądem międzynarodowym jest Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze.

- 27 Różnica między sądownictwem międzynarodowym a sądownictwem wewnętrznym polega przede wszystkim na tym, że **sądy międzynarodowe nie są wyposażone w kompetencję obowiązkową**. Kompetencja ich musi zawsze opierać się na zgodzie państw, z tym że państwo może z góry wyrazić zgodę na poddanie wszystkich swoich sporów lub określonej ich kategorii (np. wynikających ze stosowania konkretnej umowy międzynarodowej) sądowi międzynarodowemu lub arbitrażowi. Trzeba jednak powiedzieć, że państwa niechętnie poddają swoje spory sądom międzynarodowym i dlatego sądownictwo międzynarodowe nie odgrywa dużej roli w rozstrzyganiu sporów między państwami. Z chwilą gdy kompetencja sądu międzynarodowego (stałego lub arbitrażowego) zostanie w konkretnym przypadku uznana, jego wyrok jest bezwzględnie wiążący.

4.5. Stosowanie prawa międzynarodowego i jego moc wiążąca

- 28 **A. Skuteczność prawa międzynarodowego.** Pewne cechy charakterystyczne prawa międzynarodowego, a zwłaszcza słabsza organizacja przymusu i brak obowiązkowego sądownictwa, powodowały wysuwanie twierdzenia, że prawo międzynarodowe prawem nie jest. Niekiedy można też spotkać się z poglądem, że prawo międzynarodowe jest mało skuteczne, a jego normy są stale łamane i naruszane¹⁰.

Przeświadczenie takie wynika z pewnego błędu perspektywy. Mianowicie wszystkie przypadki naruszenia prawa międzynarodowego stają się od razu głośne. Pisze o nich prasa i dowiaduje się opinia publiczna. Natomiast stosowanie prawa międzynarodowego w tysiącach i dziesiątkach tysięcy przypadków uważane jest za coś naturalnego i nie wzbudza żadnego zainteresowania.

Na przykład naruszenie nietykalności siedziby Ambasady Stanów Zjednoczonych w Teheranie w 1979 r. i wzięcie osób należących do personelu dyplomatycznego jako zakładników było bardzo głośne. Natomiast nikt nie pisał o tym, że nietykalność ambasad we wszystkich innych państwach była w tym czasie szanowana.

¹⁰ Por. *Prawo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. I. Kraśnicka, Warszawa 2020.

Nie negując, że w historii niejednokrotnie znane były przypadki, kiedy pewne państwa w sposób jaskrawy nie liczyły się z prawem międzynarodowym (tak postępowali np. Niemcy hitlerowskie w okresie przed drugą wojną światową i w czasie wojny), trzeba jednak stwierdzić, że ogólnie rzecz biorąc, prawo międzynarodowe jest przez państwa stosowane.

B. Prawo międzynarodowe jest prawem. Decydujący argument, że prawo międzynarodowe jest prawem, stanowi fakt, że **wszystkie państwa uznają istnienie prawa międzynarodowego jako prawa i uznają jego moc wiążącą**. Do prawa międzynarodowego odwołuje się Karta Narodów Zjednoczonych¹¹, która jest podstawowym dokumentem prawnym współczesnych stosunków międzynarodowych. Jest rzeczą charakterystyczną, że nawet państwa, które uporczywie naruszały czy naruszają prawo międzynarodowe, nie negowały jego istnienia. Raczej przez wykrętną interpretację lub jawne fałszerstwa starały się one dowieść, że postępowanie ich było zgodne z prawem.

29

Np. Na przykład Niemcy hitlerowskie, dokonując 1.09.1939 r. agresji na Polskę, co stanowiło naruszenie podstawowych norm prawa międzynarodowego, starały się stworzyć pozory (m.in. organizując sfigowaną napaść na radiostację w Gliwicach), że wybuch wojny spowodowała Polska.

Mimo więc pewnej słabości aparatu przymusu i zdarzających się przypadków jego nieskuteczności w stosunkach międzynarodowych prawo międzynarodowe jest prawem, a jego moc wiążąca uznawana jest przez wszystkie państwa.

5. Struktura i charakter norm współczesnego prawa międzynarodowego

! **A. Normy powszechne i partykularne.** Jak to wskazano w podrozdziale poprzednim, prawo międzynarodowe tworzone jest przez państwa i jego normy wiążą tylko te państwa, które wyraziły na nie swoją zgodę. W konsekwencji prawo międzynarodowe nie jest uporządkowanym i zamkniętym systemem norm, jednakowym dla wszystkich jego podmiotów. Obok norm o charakterze powszechnym (przede wszystkim zwyczajowych) istnieją normy o charakterze partykularnym. Taki charakter mają z reguły normy umowne, gdyż umowy międzynarodowe obowiązują tylko te państwa, które są ich stronami. Natomiast bardzo mało jest takich umów, jak np. Karta Narodów Zjednoczonych, których stronami są prawie wszystkie państwa. Wyróżniamy zatem:

30

- 1) **normy o charakterze powszechnym**, obowiązujące wszystkie państwa;
- 2) **normy o charakterze partykularnym, wielostronne**. Obowiązują one określoną grupę państw, np. położoną w jednym regionie geograficznym. Mówimy wówczas

¹¹ Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.

o prawie regionalnym¹²; takim prawem są niektóre normy obowiązujące państwa Ameryki Łacińskiej. Podstawą istnienia norm partykularnych może być również wspólnota ideologiczna i ustrojowa określonych państw. Istniały np. normy wiążące wyłącznie państwa socjalistyczne, takie jak Statut Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej¹³, Układ Warszawski¹⁴. Również innego rodzaju wspólne interesy mogą być podstawą istnienia norm partykularnych (np. prowadzenie połowów na tych samych łowiskach, konieczność ochrony przed zanieczyszczeniem tego samego morza lub tej samej rzeki);

- 3) **normy o charakterze dwustronnym** (bilateralnym), obowiązujące wyłącznie w stosunkach między dwoma państwami (np. umowy handlowe, kulturalne, konsularne, o obrocie prawnym, ekstradycyjne i inne).

31 Jedno i to samo państwo może być w określonej dziedzinie związane normami zwyczajowymi o charakterze powszechnym, wielostronną umową międzynarodową, a ponadto – w stosunku do określonego państwa – jeszcze umową dwustronną. Obowiązuje wówczas zasada *lex specialis derogat legi generali*.

32 **B. Sprzeczne prądy w prawie międzynarodowym.** Obraz współczesnego prawa międzynarodowego komplikuje również fakt, że obowiązują równocześnie normy pochodzące z różnych okresów historycznych, które powstawały w odmiennym układzie społeczno-politycznym, na innym etapie rozwoju sił wytwórczych i przy innym stanie techniki. Prowadzi to do pewnych napięć w stosunkach międzynarodowych, gdyż niektóre normy niezupełnie odpowiadają wymaganiom współczesności. Ponadto rozbieżne interesy państw mogą powodować, że są one rozmaicie interpretowane, że jedne państwa chcą ich zmiany, a inne ich utrzymania, oraz że państwa opowiadające się za zmianą, w zależności od swoich interesów, różnie sobie tę zmianę wyobrażają. Zjawisko to L. Ehrlich nazywał zjawiskiem **sprzecznych prądów w prawie międzynarodowym**¹⁵.

33 **C. *Ius cogens*.** W związku z tym, że państwa same tworzą normy prawa międzynarodowego, mogą również same te normy zmieniać. Prawo międzynarodowe ma więc w zasadzie charakter *ius dispositivum*, a konsekwencją tego jest duża jego elastyczność.

¹² Problem ten omawia T. Jasudowicz, *Normy regionalne w prawie międzynarodowym*, Toruń 1983; *Prawo międzynarodowe. Idee a rzeczywistość*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, Warszawa 2018; J. Klučka, *Regionalism in International Law*, New York 2017.

¹³ Podpisany w Sofii 14.12.1959 r. (Dz.U. z 1960 r. Nr 35, poz. 197).

¹⁴ Układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej między Ludową Republiką Albanii, Ludową Republiką Bułgarii, Węgierską Republiką Ludową, Niemiecką Republiką Demokratyczną, Polską Rzeczpospolitą Ludową, Rumuńską Republiką Ludową, Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich i Republiką Czechosłowacką, podpisany w Warszawie 14.05.1955 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 182).

¹⁵ L. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958, s. 99 i n.

Jednakże obecnie uznaje się coraz powszechniej, że niektóre najbardziej istotne i podstawowe normy prawa międzynarodowego mają charakter **bezwzględnie obowiązujący**, tzn. stanowią *ius cogens* i nie mogą być uchylone wolą państw w ich wzajemnych stosunkach. Normy te są wyrazem interesów całej społeczności międzynarodowej i dlatego mają charakter norm bezwzględnie obowiązujących. Mogłyby one być zmienione lub uchylone tylko wolą wszystkich państw.

Konwencja Wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu 23.05.1969 r.¹⁶ określa, że normą o charakterze *ius cogens*, czyli bezwzględnie wiążącą normą powszechnego prawa międzynarodowego, jest norma przyjęta i uznana przez międzynarodową wspólnotę państw jako całość za taką, od której uchylenie się jest niedopuszczalne i która może być zmieniona jedynie przez późniejszą normę powszechnego prawa międzynarodowego, mającą taki sam charakter, tzn. *ius cogens* (art. 53).

34

Ustalenie katalogu tych norm jest kwestią sporną. Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ, zajmując się zagadnieniem *ius cogens*, uchyliła się od ustalenia takiego katalogu. Normami takimi są jednak niewątpliwie np. zakaz agresji, zakaz interwencji, prawo narodów do samostanowienia lub niektóre normy prawa międzynarodowego o charakterze humanitarnym (np. zakaz ludobójstwa, zakaz zabijania jeńców wojennych).

 D. Hierarchia norm prawa międzynarodowego. Normy prawa międzynarodowego mają w zasadzie jednakową moc wiążącą. Ich wzajemny stosunek opiera się więc, jak już wspomniano, na zasadach: *lex specialis derogat legi generali* (prawo szczególne uchyla prawo ogólne) oraz *lex posterior derogat legi priori* (prawo późniejsze uchyla prawo wcześniejsze). Jednakże można zauważyć kształtowanie się pewnej hierarchii norm prawa międzynarodowego.

35

Po pierwsze, istnieją normy o charakterze *ius cogens*, a więc normy, które nie mogą być uchylone w stosunkach między stronami.

Po drugie, **Karta Narodów Zjednoczonych** jest normą o charakterze nadrzędnym w stosunku do wszystkich innych norm w tym sensie, że zgodnie z jej art. 103: „W razie sprzeczności pomiędzy obowiązkami członków Narodów Zjednoczonych, wynikającymi z niniejszej Karty, a ich zobowiązaniami wynikającymi z jakiegoś innego porozumienia międzynarodowego, pierwszeństwo będą miały ich obowiązki wynikające z niniejszej Karty”. Karta Narodów Zjednoczonych jest więc umową o charakterze jak gdyby konstytucyjnym. Tak jak w prawie wewnętrznym całe ustawodawstwo musi być zgodne z konstytucją, tak dla członków ONZ wszystkie ich zobowiązania międzynarodowe powinny być zgodne z Kartą.

36

¹⁶ Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439.

6. Prawo międzynarodowe a prawo wewnętrzne. Stosowanie prawa międzynarodowego wewnątrz państwa

6.1. Uwagi ogólne

- 37 Jak to zostało wskazane, funkcje współczesnego prawa międzynarodowego nie ograniczają się wyłącznie do regulowania zewnętrznych stosunków państwa. Niekiedy dotyczą one przedmiotowo stosunków wewnątrzpaństwowych, a często dla zapewnienia wykonania zobowiązań międzynarodowych niezbędne jest określone postępowanie organów wewnętrznych państwa¹⁷.

Na przykład, jeżeli dwa państwa zawierają umowę dotyczącą zagadnień obywatelstwa, wówczas organy administracyjne i sądowe tych państw muszą postępować zgodnie z tą umową, gdyż inaczej nie można byłoby zapewnić jej wykonania.

Jednakże zagadnienia obywatelstwa regulowane są również przez prawo wewnętrzne każdego państwa. Na tym tle powstaje problem stosowania prawa międzynarodowego wewnątrz państwa, wzajemnego dostosowania prawa wewnętrznego i międzynarodowego oraz ustalenia stosunku prawa międzynarodowego do prawa wewnętrznego.

Do zagadnienia stosunku prawa międzynarodowego do prawa wewnętrznego można odnosić się z różnych punktów widzenia. Można więc wychodzić z rozważań **teoretycznych**, dotyczących samej istoty prawa oraz charakteru prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego. W tym ujęciu na rezultaty badań duży wpływ będą miały z góry przyjęte założenia teoretyczne, m.in. metodologiczne. Stąd różnorodność teorii i koncepcji reprezentowanych w nauce prawa międzynarodowego.

- 38 Można jednak do problemu wzajemnego stosunku między prawem międzynarodowym a prawem wewnętrznym podejść z punktu widzenia ściśle **normatywnego**, przy czym ujętego w dwojaki sposób:

- 1) **wychodząc od norm powszechnego prawa międzynarodowego**; uzyskamy w ten sposób odpowiedź na pytanie, co prawo międzynarodowe stanowi w tej materii; albo:
- 2) **wychodząc od prawa wewnętrznego**; ponieważ jednak istnieje wiele państw, musimy badać tę problematykę w świetle prawa wewnętrznego każdego państwa z osobna, gdyż w różnych systemach prawnych może to być ujmowane odmiennie. Oczywiście dla nas najbardziej interesujące będzie miejsce prawa międzynarodowego w polskim systemie prawnym.

¹⁷ Problem ten omawia szczegółowo T. Wasilewski, *Stosunek wzajemny. Porządek międzynarodowy, prawo międzynarodowe, europejskie prawo wspólnotowe, prawo krajowe*, Toruń 2004; *International Law and Domestic Legal Systems. Incorporation, Transformation, and Persuasion*, red. D. Shelton, Oxford 2011; C. Bradley, *International Law in the U.S. Legal System*, Oxford 2016.

6.2. Dualizm i monizm

 Zagadnienie stosunku prawa międzynarodowego do prawa wewnętrznego stało się przedmiotem rozważań teoretycznych dopiero pod koniec XIX w. Wywołało ono długotrwałą dyskusję między naukowcami i powstały dwie podstawowe teorie: **dualistyczna i monistyczna**.

39

Najwybitniejszymi przedstawicielami szkoły dualistycznej byli: H. Triepel w Niemczech, który w 1899 r. opublikował pracę *Völkerrecht und Landesrecht*, i D. Anzilotti we Włoszech, który w 1905 r. wydał pracę *Il diritto internazionale nei giudizi interni*.

Dualiści przyjmują, że prawo międzynarodowe i prawo wewnętrzne są zupełnie odmiennymi i niezależnymi od siebie systemami prawnymi, które nie mają punktów stykowych; jeden z nich działa w sferze stosunków międzynarodowych, drugi – w sferze stosunków wewnętrznych. Nie uznają oni możliwości stosowania prawa międzynarodowego jako takiego wewnątrz państwa, lecz twierdzą, że aby prawo to mogło być zastosowane wewnątrz państwa, musi zostać przekształcone w prawo wewnętrzne, a więc ulec transformacji. Na tym polega główna słabość tej teorii, gdyż praktyka uznaje możliwość stosowania prawa międzynarodowego wewnątrz państwa, z tym że pozostaje ono w istocie swym prawem międzynarodowym.

40

Z innego założenia wychodzą **moniści**. Twierdzą oni, że prawo międzynarodowe i prawo wewnętrzne tworzą jeden system prawny, z tym że przeważnie przyjmują, iż hierarchicznie prawo wewnętrzne podporządkowane jest prawu międzynarodowemu.

41

Głównymi przedstawicielami monizmu byli prawnicy należący do tzw. szkoły wiedeńskiej (H. Kelsen i A. Verdross, który głosił „jedność obrazu prawnego świata”) oraz we Francji G. Scelle – zwolennik „monizmu socjologicznego”.

Kelsenowska szkoła „prymatu prawa międzynarodowego” przekreśla zasadę suwerenności państw, głosząc „suwerenność” prawa międzynarodowego. Jej twórcy uważają prawo wewnętrzne za „pochodne” od prawa międzynarodowego i oparte na jego „delegacji”. Normy prawa wewnętrznego wydawane są „z upoważnienia” prawa międzynarodowego. Podejście takie jest sprzeczne z faktami historycznymi, obowiązującym prawem międzynarodowym i praktyką państw, które swego prawa wewnętrznego wcale nie uważają za pochodne od prawa międzynarodowego¹⁸.

¹⁸ M. Zalewska, *Kelsen*, Sopot 2017; T. Widłak, *Teoria i filozofia prawa międzynarodowego Hansa Kelsena*, Gdańsk 2018.

- 42 Teza o jedności prawa międzynarodowego i wewnętrznego nie znajduje uzasadnienia w analizie prawnej. Również w świetle wskazanych wyżej cech charakterystycznych prawa międzynarodowego, którymi różni się ono od prawa wewnętrznego, jest ona nie do utrzymania.

Nie można również bronić poglądu monistycznego, uznającego prymat prawa wewnętrznego, a więc poglądu, jakoby prawo wewnętrzne miało wyższość nad prawem międzynarodowym. W razie przyjęcia tej tezy prawo międzynarodowe przestałoby być jednolitym systemem prawnym, a stałoby się „zewnętrznym prawem państw” (*ausseres Staatsrecht*). Poglądy takie głosili w Niemczech przedstawiciele tzw. szkoły bońskiej: Ph. Zorn, A. Zorn i E. Kaufmann, a później znalazły one odbicie w pracach niektórych prawników w Niemczech hitlerowskich. Teorie o prymacie prawa wewnętrznego zostały we współczesnej nauce powszechnie odrzucone.

Teorie monistyczne, uznające prymat prawa międzynarodowego, były powszechnie krytykowane i odrzucane jako sprzeczne z zasadą suwerenności państw i mające kosmopolityczny charakter. Krytyce poddawano także teorie monistyczne, przyjmujące prymat prawa wewnętrznego, jako sprzeczne z obowiązkiem wypełniania w dobrej wierze zobowiązań międzynarodowych.

- 43 Powszechnie przyjmowany był pogląd, że **prawo międzynarodowe i prawo wewnętrzne** stanowią odrębne systemy prawne, jednakże krytykowane były poglądy skrajnych dualistów, że systemy te nie mogą mieć żadnych punktów stykowych. Podkreślano wzajemne oddziaływanie prawa międzynarodowego i wewnętrznego, jeśli chodzi o proces tworzenia ich norm. Wbrew klasycznym teoriom dualistycznym wysuwany był pogląd, że prawo międzynarodowe jako takie może być stosowane wewnątrz państw.

Np.

Na przykład S. Rozmaryn uważał, że traktaty wiążące Polskę mają w naszych stosunkach wewnętrznych skuteczność *proprio vigore*.

C. Berezowski wprowadził rozróżnienie między obowiązywaniem prawa a jego stosowaniem. Zdaniem tego autora prawo międzynarodowe jest dla prawa krajowego określonego państwa prawem obcym. Ponieważ na terytorium państwa obowiązuje jego własne prawo, zatem, gdy chodzi o prawo obce, możemy mówić co najwyżej o jego stosowaniu. Według C. Berezowskiego, „tworząc prawo międzynarodowe [...] państwa zaciągają wzajemnie dwa odmienne zobowiązania: jednym z nich jest zobowiązanie stosowania prawa międzynarodowego w stosunkach zewnętrznych państw (w tym znaczeniu prawo międzynarodowe jest prawem obowiązującym), drugim – zobowiązanie stosowania tego prawa wewnątrz państw (w tym znaczeniu prawo międzynarodowe jest tylko stosowane)”. C. Berezowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, cz. I, Warszawa 1966, s. 112.

6.3. Obowiązek dostosowania prawa wewnętrznego do prawa międzynarodowego

 Jedną z podstawowych zasad prawa międzynarodowego jest **obowiązek do-
trzymywania zaciągniętych zobowiązań** (zasada *pacta sunt servanda*). Prawo międzynarodowe wymaga więc, żeby każde państwo stworzyło u siebie taką instytucję faktyczną i prawną, w której zobowiązania te mogłyby być przestrzegane i wykonywane. Według opinii doradczej Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej: „Państwo, które ważnie zaciągnęło zobowiązania międzynarodowe, winno wprowadzić do swego ustawodawstwa zmiany konieczne dla zapewnienia wykonania zobowiązań”.

44

Państwo nie może się więc powoływać na swoje ustawodawstwo wewnętrzne (nawet na konstytucję) w celu uzasadnienia uchylecia się od wykonania zobowiązań międzynarodowych. Przeciwnie, ma ono obowiązek wprowadzenia do swego ustawodawstwa takich zmian i uzupełnień, aby zobowiązania te mogły być wykonywane. Zasada ta znalazła wyraz w wielu dokumentach międzynarodowych oraz w orzeczeniach sądów.

 Już wyrok arbitrażowy z 1872 r. w sprawie statku „Alabama” zawierał m.in. stwierdzenie, że Wielka Brytania nie może powoływać się na niedostatki wewnętrznych środków prawnych, aby uchylić się od zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

45

Podobnie Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w opinii doradczej wydanej w 1932 r. stwierdził, że państwo nie może powołać się wobec drugiego państwa na swoją konstytucję, aby uchylić się od obowiązków nałożonych na nie przez prawo międzynarodowe (PCIJ, seria A/B, nr 44, s. 24).

Według art. 13 projektu deklaracji praw i obowiązków państw, opracowanej przez Komisję Prawa Międzynarodowego ONZ w 1949 r.: „Każde państwo ma obowiązek wykonywania w dobrej wierze swoich zobowiązań wynikających z traktatów i innych źródeł prawa międzynarodowego i nie może ono powołać się na postanowienia swojej konstytucji lub swoich praw jako na uzasadnienie niewykonywania tego obowiązku”.

Artykuł 27 Konwencji Wiedeńskiej o prawie traktatów z 23.05.1969 r. głosi, że strona umowy **nie może** powoływać się na postanowienia swojego prawa wewnętrznego jako uzasadnienie niewykonywania umowy.

46

Czy tezy te nie pozostają w sprzeczności z zasadą suwerenności państw? Otóż nie, gdyż każde państwo samo decyduje, jakie zobowiązania międzynarodowe chce przyjąć. Dla przykładu, jeśli jakaś umowa międzynarodowa jest sprzeczna z ustawodawstwem konkretnego państwa, państwo to nie ma obowiązku ani podpisania jej, ani ratyfikacji, czyli, mówiąc ogólnie, nie ma obowiązku związania się daną umową. Jeżeli jednak

dobrowolnie decyduje się zostać stroną umowy, wówczas w konsekwencji musi tak ukształtować swój wewnętrzny system prawny, aby umowa ta mogła być przestrzegana – inaczej całe prawo międzynarodowe stałoby się fikcją.

6.4. Sposoby harmonizacji prawa wewnętrznego z międzynarodowymi zobowiązaniami

47 Prawo międzynarodowe nie przesądza, w jaki sposób poszczególne państwa mają zapewnić przestrzeganie i wykonywanie zobowiązań międzynarodowych na swych terytoriach. **Wyjątkowo** niektóre umowy międzynarodowe nakładają na strony obowiązek wydania odpowiednich wewnętrznych aktów normatywnych. Państwa mają więc w zasadzie swobodę wyboru sposobu dostosowania prawa wewnętrznego do swych zobowiązań międzynarodowych. Decyduje o tym prawo wewnętrzne, a często normy konstytucyjne.

48 Możliwe są różne rozwiązania. Niektóre państwa przyjmują, że wiążące je normy prawa międzynarodowego obowiązują lub są stosowane przez ich władze, ilekroć zajdzie taka potrzeba. Normy prawa międzynarodowego mogą być zatem stosowane *proprio vigore* jako prawo wiążące dane państwo. Możliwa jest również generalna inkorporacja prawa międzynarodowego i uznanie jego norm za część prawa krajowego albo szczegółowe odsyłanie do prawa międzynarodowego w wewnętrznych aktach normatywnych.

Dopuszczalna jest także praktyka, kiedy władze i sądy określonego państwa stosują wyłącznie prawo wewnętrzne, byleby tylko, ilekroć to będzie niezbędne do wykonania zobowiązania międzynarodowego, odpowiednie normy prawa międzynarodowego zostały zamienione („transformowane”) na normy prawa wewnętrznego czy też recypowane w prawie wewnętrznym.

 Na przykład ratyfikacja umowy międzynarodowej i jej publikacja w dzienniku urzędowym mogą być uważane za warunki takiej transformacji. Inne rozwiązanie polega na wydaniu wewnętrznych aktów normatywnych pokrywających się treścią z obowiązującymi dane państwo normami prawa międzynarodowego.

49 W systemie anglosaskim powszechne prawo międzynarodowe stosowane jest jako część porządku prawnego państwa (*part of the law of the land*). Zasadę tę sformułował już w XVIII w. W. Blackstone.

Jednakże praktyka i orzecznictwo Wielkiej Brytanii uznają, że umowy międzynarodowe, które dotyczą osób prywatnych oraz – ogólnie rzecz biorąc – wymagają modyfikacji prawa powszechnego (*common law*) lub prawa stanowionego (*statute law*), muszą uzyskać zgodę Parlamentu (*enabling Act of Parliament*).

Zgodnie z art. VI Konstytucji Stanów Zjednoczonych z 1787 r.: „Wszystkie traktaty, które zostały lub zostaną zawarte z ramienia Stanów Zjednoczonych, stanowią najwyższe prawo krajowe”. Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych w sprawie statku „Paquete Habana” uznał w 1900 r., że prawo międzynarodowe jest częścią prawa amerykańskiego i musi być stosowane przez sądy zawsze, gdy mają one rozstrzygać zagadnienia regulowane przez prawo międzynarodowe.

Według art. 10 Konstytucji Włoch z 1947 r.: „Włoski porządek prawny dostosowuje się do powszechnie uznanych norm prawa międzynarodowego”.

Artykuł 25 Konstytucji RFN z 1949 r. stwierdza, że: „Ogólne zasady prawa międzynarodowego są częścią składową prawa federalnego. Mają one pierwszeństwo przed ustawami i rodzą prawa i obowiązki bezpośrednio dla mieszkańców obszaru federalnego”.

Artykuł 55 Konstytucji francuskiej z 1958 r. głosi, że ratyfikowane lub zatwierdzone traktaty i układy mają z chwilą ich ogłoszenia moc nadrzędną nad mocą ustaw, z zastrzeżeniem, że są stosowane przez drugą stronę. Na Konstytucji francuskiej wzorowało się wiele frankofońskich państw Afryki.

Artykuł 15(4) Konstytucji Rosji z 1993 r. stanowi, że „powszechnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego oraz umowy międzynarodowe obowiązujące Federację Rosyjską stanowią część jej systemu prawnego. Jeżeli umowa międzynarodowa zawarta przez Federację Rosyjską ustanawia inne normy niż określone w ustawach, normy zawarte w umowie międzynarodowej mają pierwszeństwo”.

Zgodnie z art. 1 ust. 2 Konstytucji Czech: „Republika Czeska przestrzega swoich zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego”. Przepis mówi ogólnie o prawie międzynarodowym, nie czyniąc rozróżnienia między umowami międzynarodowymi a prawem zwyczajowym. Zgodnie z art. 10 Konstytucji opublikowana umowa międzynarodowa ratyfikowana za zgodą parlamentu staje się częścią porządku prawnego, w przypadku zaś jej sprzeczności z innymi prawami stosuje się postanowienia umowy międzynarodowej.

Stosowanie prawa międzynarodowego w Polsce. Według art. 91 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.¹⁹ ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw RP, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. Ustęp 2 stanowi, że umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową. Z ust. 3 wynika, że również prawo stanowione przez organizację międzynarodową, której Polska jest członkiem, jest stosowane bezpośrednio i ma pierwszeństwo

¹⁹ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

w przypadku kolizji z ustawami. Także wiele aktów ustawodawczych wyraźnie wskazuje na konieczność stosowania norm prawa międzynarodowego. Wyraźne odesłanie do prawa międzynarodowego zawiera np. art. 578 Kodeksu postępowania karnego²⁰, który stwierdza, że nie podlegają orzecznictwu sądów polskich osoby korzystające z immunitetów dyplomatycznych na podstawie ustaw, umów lub powszechnie uznanych zwyczajów międzynarodowych. Podobne odesłanie znajduje się w art. 1111 Kodeksu postępowania cywilnego²¹.

- 51 Niektóre akty normatywne (ustawy) zawierają postanowienia, że jeśli umowa międzynarodowa wiążąca Polskę stanowi inaczej, należy stosować umowę, a nie ustawę.

Np. Na przykład ustawa z 3.07.2002 r. – Prawo lotnicze postanawia, że: „Do stosunków prawnych z zakresu lotnictwa cywilnego stosuje się przepisy Prawa lotniczego, o ile wiążące Rzeczpospolitą Polską ratyfikowane umowy międzynarodowe nie stanowią inaczej”²² (art. 3 ust. 1), a nieobowiązująca już ustawa z 12.11.1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe stwierdzała, że nie stosuje się jej, jeżeli umowa międzynarodowa, której Polska jest stroną, postanawia inaczej (art. 1 § 2)²³. Nieobowiązująca już ustawa z 25.06.1997 r. o cudzoziemcach głosiła, że: „Do spraw objętych przepisami ustawy uregulowanych umowami międzynarodowymi, którymi związana jest RP, stosuje się postanowienia tych umów” (art. 1 ust. 2)²⁴.

Takie wskazanie prawa międzynarodowego nie jest jednak niezbędnym warunkiem jego stosowania. Dowodzi tego na przykład fakt, że pod rządami ustawy o prawie międzynarodowym prywatnym z 1926 r., która nie zawierała żadnego postanowienia o stosowaniu umów międzynarodowych, były one tak samo stosowane.

Wydaje się, że można wyciągnąć wniosek, iż w systemie prawa polskiego umowa międzynarodowa traktowana jest w stosunku do ustawy lub innego aktu normatywnego jako *lex specialis*, a więc w konkretnych przypadkach stosowana jest przed prawem wewnętrznym.

- 52 Sądy polskie stosunkowo rzadko powoływały się na prawo międzynarodowe. Bezpośrednio po wojnie najliczniejszą kategorią spraw, w których odwoływano się do prawa międzynarodowego i stosowano je, były toczące się przed Najwyższym Trybunałem Narodowym procesy zbrodniarzy wojennych. Nasze sądy wypowiadały się także na temat charakteru okupacji niemieckiej w Polsce, immunitetu obcego państwa oraz charakteru prawnego statków morskich. W ostatnich latach większość spraw, w których sądy polskie stosowały umowy międzynarodowe, stanowiły sprawy z dziedziny prawa

²⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.

²¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.

²² Dz.U. z 2019 r. poz. 1580 ze zm.

²³ Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.

²⁴ Dz.U. z 2001 r. Nr 127, poz. 1400 ze zm.

międzynarodowego prywatnego, międzynarodowej procedury cywilnej oraz prawa transportowego. W swoich wyrokach sądy polskie opierały się zarówno na postanowieniach umów międzynarodowych wiążących Polskę, jak i na normach prawa zwyczajowego. Na przykład Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 26.03.1958 r., II CR 172/56²⁵, stwierdził, że: „Sądy polskie nie są w zasadzie powołane do sądzenia spraw przeciwko obcemu państwu wobec panującego zwyczaju międzynarodowego, z mocy którego zapożywanie obcego państwa przez sądy krajowe nie jest dopuszczalne”.

Konstytucja RP z 1997 r. nie wypowiada się wprost na temat obowiązywania i stosowania prawa zwyczajowego. Jednakże art. 9 stwierdzający, że: „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”, może być interpretowany jako odnoszący się zarówno do wiążących norm traktatowych, jak i zwyczajowych. Ponieważ Konstytucja z 1997 r. uznaje jedynie wyższość ratyfikowanych umów międzynarodowych, należy sądzić, że **prawo zwyczajowe nie ma pierwszeństwa przed ustawami**, pierwszeństwa tego nie mają również umowy międzynarodowe niepodlegające ratyfikacji.

53

Jednakże orzecznictwo sądowe, a nawet orzecznictwo Sądu Najwyższego, nie jest jednolite i daje się odczuć brak jednoznacznej regulacji zapewniającej właściwe miejsce traktatowym i zwyczajowym normom prawa międzynarodowego.

6.5. Miejsce prawa wewnętrznego w stosunkach międzynarodowych

Zajmowaliśmy się dotychczas zagadnieniem miejsca prawa międzynarodowego w stosunkach wewnętrznych państw. Powstaje jednak również pytanie, jaką rolę prawo krajowe może odgrywać w stosunkach międzynarodowych.

54

Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w wyroku z 1926 r. w sprawie pewnych interesów niemieckich na polskim Górnym Śląsku stwierdził: „Z punktu widzenia prawa międzynarodowego oraz Trybunału, który jest jego organem, prawa poszczególnych państw są po prostu faktami, objawami woli i działalności poszczególnych państw [...] Trybunał z pewnością nie jest powołany do interpretowania prawa polskiego jako takiego” (PCIJ, seria A, nr 7, s. 19).

Stwierdzenie to nie było jednak słuszne i wkrótce Trybunał zmienił swoje stanowisko. W wyrokach z 1929 r. w sprawie pożyczek serbskich i brazylijskich Trybunał uwzględnił prawo wewnętrzne i zajął się jego interpretacją, stwierdzając m.in.: „Będąc zobowiązany do stosowania prawa wewnętrznego, kiedy okoliczności tego wymagają, Trybunał, który jest sądem prawa międzynarodowego [...] nie ma obowiązku [...]

²⁵ OSP 1959/6, poz. 160.

znać prawa wewnętrznego różnych krajów. Wszystko, co można powiedzieć w tym względzie, to, że Trybunał mógłby ewentualnie być zobowiązany do uzyskania znajomości prawa wewnętrznego, które należy zastosować. [...] Kiedy Trybunał dojdzie do wniosku, że należy zastosować prawo wewnętrzne określonego państwa, to wydaje się niewątpliwe, że powinien starać się stosować je tak, jak byłoby ono stosowane w tym państwie”.

Konieczność stosowania przez STSM prawa wewnętrznego doprowadziła do zmiany brzmienia art. 38 jego Statutu²⁶. Początkowo głosił on: „Trybunał stosuje: 1. umowy międzynarodowe [...]; 2. zwyczaj międzynarodowy [...]”. Sformułowanie to zmieniono, jak następuje: „Trybunał, którego zadaniem jest orzekać na podstawie prawa międzynarodowego w sporach, które będą mu przekazane, będzie stosował: (a) umowy międzynarodowe [...]; (b) zwyczaj międzynarodowy [...]”. Orzekać na podstawie prawa międzynarodowego nie oznacza rozstrzygać wyłącznie na podstawie prawa międzynarodowego; można odwoływać się również do prawa wewnętrznego.

- 55 Prawo międzynarodowe, które rządzi stosunkami zewnętrznymi państw, niejednokrotnie **odsyła do prawa wewnętrznego lub wiąże skutki prawnomiędzynarodowe z wewnętrznymi aktami ustawodawczymi lub administracyjnymi.**

 Na przykład zgodnie z art. 46 Konwencji Wiedeńskiej o prawie traktatów z 1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439) oczywiste pogwałcenie istotnego postanowienia prawa wewnętrznego dotyczącego kompetencji zawierania traktatów, które było obiektywnie widoczne dla każdego państwa, stanowi przyczynę nieważności traktatu.

- 56 Konieczność uwzględniania w stosunkach międzynarodowych prawa wewnętrznego wynika m.in. z **niekompletności systemu norm prawa międzynarodowego, które w wielu przypadkach musi zapożyczać pojęcia z prawa wewnętrznego.** Zagadnienie to było przedmiotem rozważań m.in. w wyroku Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie spółki Barcelona Traction, Light and Power Company Limited. Chodziło w szczególności o osobowość prawną spółki akcyjnej i stosunek uprawnień akcjonariuszy do uprawnień spółki. Trybunał stwierdził m.in.: „W tej dziedzinie prawo międzynarodowe zmuszone jest do uznania instytucji prawa wewnętrznego, które grają ważną rolę i są szeroko rozpowszechnione na płaszczyźnie międzynarodowej. Z tego niekoniecznie wynika analogia między jego własnymi instytucjami a instytucjami prawa wewnętrznego i nie oznacza to uzależnienia norm prawa międzynarodowego od pojęć (kategorii) prawa wewnętrznego. Znaczy to po prostu, że prawo międzynarodowe musi uznać spółkę akcyjną jako instytucję stworzoną przez państwa w dziedzinie, która z istoty swej należy do ich kompetencji własnej. To uznanie z kolei powoduje, że prawo międzynarodowe odwołuje się do właściwych norm

²⁶ Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.

prawa wewnętrznego, ilekroć powstają problemy prawne wiążące się z uprawnieniami państw w zakresie traktowania spółek i akcjonariuszy, co do których prawo międzynarodowe nie ustaliło swoich własnych norm”.

Natomiast przykładem **skutków prawnomiędzynarodowych aktów wewnętrznych państw** może być delimitacja morskich obszarów przybrzeżnych. Dokonywana jest ona z reguły na podstawie wewnętrznych aktów normatywnych, a Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z 1951 r. w sporze brytyjsko-norweskim o rybołówstwo stwierdził, że: „Akt delimitacji jest z konieczności aktem jednostronnym, ponieważ tylko państwo nadbrzeżne jest kompetentne do jej przeprowadzenia”. Akty te powodują skutki prawnomiędzynarodowe i ważne są *erga omnes*, jeśli tylko nie są sprzeczne z prawem międzynarodowym. Rola prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego wzajemnie się więc uzupełniają. Prawo międzynarodowe określa ogólne zasady, a prawo wewnętrzne w ramach tych zasad ustala szczegółowe rozwiązania, które powodują skutki prawnomiędzynarodowe.

57

6.6. Komplementarność wewnętrznego i międzynarodowego porządku prawnego

 Z dotychczasowych wywodów wynika, że rygorystycznie pojmowany dualizm prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego nie jest uzasadniony: **nie tylko prawo międzynarodowe może przenikać do wewnętrznego porządku prawnego państw, lecz także ich prawo wewnętrzne może odgrywać określoną rolę w regulacji stosunków międzynarodowych.**

58

Prawo międzynarodowe i prawo wewnętrzne stanowią odrębne systemy prawne, ale nie są izolowane od siebie – i to nie tylko w zakresie procesu tworzenia (co jest szeroko przyjmowane), lecz także w zakresie przedmiotu reglamentacji i stosowania. W stosunkach wewnętrznych bywa stosowane prawo międzynarodowe, a w stosunkach międzynarodowych – prawo wewnętrzne, z tym że miejsce prawa międzynarodowego w krajowych (wewnętrznych) systemach prawnych określa prawo wewnętrzne poszczególnych państw, a miejsce prawa wewnętrznego w międzynarodowym porządku prawnym określa prawo międzynarodowe.

Rozdział II

ROZWÓJ PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

1. Uwagi ogólne

Rozwój prawa międzynarodowego związany jest ściśle z rozwojem stosunków międzynarodowych, trudno jest więc badać historię prawa międzynarodowego w oderwaniu od historii stosunków międzynarodowych. 59

W krótkim zarysie nie można ująć historii prawa międzynarodowego bez uproszczeń w całym bogactwie jej powiązań, dlatego rozdział ten ma charakter szkicowy¹.

Różne były próby **periodyzacji** historii prawa międzynarodowego. Najwłaściwsze jest oparcie się na ogólnej periodyzacji rozwoju społecznego i w tych ramach ustalenie podziału na okresy najbardziej odpowiednie dla historii prawa międzynarodowego. Należy również pamiętać, że prawie każda próba czasowego uporządkowania zjawisk społecznych jest pewnym uproszczeniem. Odnosi się to również do prawa międzynarodowego. Zmiany niekiedy zachodzą powoli, w ciągu całej epoki historycznej, nie zawsze jednocześnie w różnych regionach geograficznych, dlatego też niejednokrotnie trudno jest wybrać ostre cezury czasowe dla poszczególnych epok. 60

Szczególna uwaga zostanie poświęcona czasom najnowszemu. Rewolucja w Rosji w 1917 r. zapoczątkowała okres współistnienia państw o różnych ustrojach społeczno-politycznych. Po drugiej wojnie światowej powstały dalsze państwa socjalistyczne,

¹ Obszerne omówienie historii prawa międzynarodowego oraz jego nauki można znaleźć w: S.E. Nahlik, *Wstęp do nauki prawa międzynarodowego*, Warszawa 1967, s. 47–156; por. także S. Hubert, *Prawo narodów*, cz. I, *Ewolucja*, Wrocław 1949; L. Ehrlich, *Zarys historii nauki prawa narodów w Polsce*, Kraków 1949; M. Lachs, *Rzecz o nauce prawa międzynarodowego*, Ossolineum 1986; M. Shaw, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 34–54; *Research Handbook on the Theory and History*, red. A. Orakhelashvili, Birmingham 2012; B. Fassbender, A. Peters, *The Oxford Handbook of the History of International Law*, Oxford 2013; K. Miles, *The Origins of International Law*, Cambridge 2015; *System, Order, and International Law. The Early History of International Legal Thought from Machiavelli to Hegel*, red. S. Kadelbach, T. Kleinlein, David Roth-Isigkeit, Oxford 2017.

które swoje stosunki wzajemne zaczęły układać na nowych zasadach. Równocześnie na rozwój współczesnego prawa międzynarodowego zaczęły oddziaływać liczne państwa rozwijające się, powstałe w wyniku procesu dekolonizacji.

2. Początki prawa międzynarodowego

- 61 Już w **starożytności** w formacji niewolniczej powstawały pierwsze normy i zwyczaje dotyczące stosunków między państwami. Były one jeszcze dość prymitywne, a charakter ich odbiegał znacznie od współczesnych norm prawa międzynarodowego. Nie tworzyły one ani pełnego, ani wyraźnie wyodrębnionego systemu norm i często elementy prawne mieszane były z elementami sakralnymi.

W okresie tym zawierane są już pierwsze umowy międzynarodowe. Pojawia się również instytucja posła, którego osoba zostaje uznana za nietykalną i uświęconą. Kształtują się także pewne zasady dotyczące sposobu prowadzenia wojny. W Grecji, która związana była wspólnym językiem, kulturą i religią, pojawiają się pierwsze trwałe formy politycznych związków między miastami-państwami oraz formy pokojowego załatwiania sporów.

- 62 Okres **wczesnego średniowiecza** nie był sprzyjający dla rozwoju prawa międzynarodowego: na gruzach cesarstwa rzymskiego zapanował chaos, a nowo powstałe państwa nie od razu były zdolne do utrzymywania bardziej stałych stosunków, regulowanych ścisłymi normami prawa.

Dla dalszego rozwoju prawa międzynarodowego podstawowe znaczenie miało chrześcijaństwo, które przyczyniło się do zbliżenia między narodami Europy, do wytworzenia wspólnej kultury i ideologii – jednakże nie sprzyjało ono początkowo rozwojowi prawa międzynarodowego, pojmowanego jako prawo rządzące stosunkami między suwerennymi i niezależnymi od siebie państwami. W zachodniej Europie powstały bowiem dwa ośrodki władzy, które pretendowały do przywództwa i do zwierzchnictwa nad całym światem chrześcijańskim – były to papieństwo i cesarstwo niemieckie.

- 63 Nie sprzyjała również rozwojowi prawa międzynarodowego feudalna struktura społeczno-polityczna. Praktycznie doszło bowiem do utożsamienia w jednej osobie władcy i właściciela ziemi, co z kolei doprowadziło do zatarcia różnicy między państwem a własnością prywatną, między stosunkami feudalnej własności a stosunkami międzynarodowymi.

Równocześnie ukształtowała się skomplikowana drabina i hierarchia zależności feudalnych. Na jej czele stali cesarz i niektórzy królowie. Władza polityczna została podzielona między świeckich i duchownych feudałów, jak również (zwłaszcza we Włoszech) między miasta. Feudałowie, chociaż nie byli władcami suwerennymi

w dzisiejszym pojęciu, mieli w zależności od konkretnego układu sił dużo samodzielności. Prowadzili wojny, zawierali przymierza, rozejmy i traktaty pokojowe oraz inne umowy.

Mimo niesprzyjających warunków w średniowiecznej Europie występuje i kształtuje się wiele instytucji i norm prawa międzynarodowego, choć nie tworzą one odrębnego i uporządkowanego systemu.

64

Wiele tych norm trudno nazwać prawem międzynarodowym w dzisiejszym rozumieniu. Miały one swoje źródła w prawie kanonicznym, w uchwałach soborów, w prawie rzymskim (które cesarze uważali za swoje prawo), w prawach feudalnych, w kodeksach rycerskich czy wreszcie w zbiorach zwyczajów stosowanych w żegludze morskiej i w handlu przez miasta i ich związki (jednym z takich związków była Hanza). Regulowały one jednak stosunki międzynarodowe i stały się początkiem późniejszych odrębnych zwyczajów i norm prawnomiędzynarodowych.

Instytucją prawa przeciwojennego był wprowadzony przez Kościół tzw. pokój Boży (*Treuga Dei*), który obejmował zakaz prowadzenia działań wojennych w określone dni tygodnia. Kościół przyczynił się również do pewnego złagodzenia okrucieństw wojennych. Zawierano w tym okresie liczne umowy międzynarodowe, a dla nadania im mocy wiążącej stosowano przysięgę. Dodatkową gwarancję wykonania umów stanowili często zakładnicy lub stanowił ją zastaw, którym mogły być terytoria, miasta lub wartościowe przedmioty. Rozwijało się nadal prawo poselskie, a osobę posła uważano za nietykalną. W związku z ożywieniem handlu i koniecznością ochrony kupców pojawiła się instytucja konsula. Papieże występowali niekiedy jako rozjemcy w sporach międzynarodowych.

65

3. Ukształtowanie systemu prawa międzynarodowego

W XV i XVI w. powstały warunki, które przyczyniły się do szybkiego rozwoju prawa międzynarodowego. W okresie tym pojawiło się wiele czynników, które stopniowo doprowadziły do powstania odrębnego i pełnego systemu norm regulujących stosunki między suwerennymi państwami.

66

 Przede wszystkim w wyniku zwycięskiej walki królów z wielkimi feudałami świeckimi i duchownymi powstały w Europie państwa, w których pełnia władzy koncentrowała się w ręku absolutnego monarchy, niezależnego od jakiegokolwiek innej władzy wewnętrznej. Równocześnie kształtowała się zasada **suwerenności władzy państwowej** w sensie jej niezależności od jakiegokolwiek władzy zewnętrznej, a więc papieskiej czy cesarskiej. Realnym wyrazem czy też nosicielem tej suwerenności, a w konsekwencji podmiotem prawa międzynarodowego, był według ówczesnych poglądów monarcha.

Od tego czasu pojęcie suwerenności państw stało się podstawowym założeniem prawa międzynarodowego, z tym że władcy przestali być później uważani za jej nosicieli.

W wyniku reformacji i upadku potęgi politycznej papieżstwa normy regulujące stosunki między państwami zostały wyzwolone spod wpływu doktryn teologicznych i prawa kanonicznego, co przyczyniło się do ukształtowania prawa międzynarodowego jako odrębnego systemu norm.

- 67 Istotny wpływ na stosunki międzynarodowe miały **wielkie odkrycia geograficzne** XV i XVI w. Zdobywanie posiadłości zamorskich oraz równoczesny rozwój żeglugi i handlu doprowadziły do powstania nowych zasad i norm prawa międzynarodowego. Ważnym problemem stało się przede wszystkim ustalenie zasad dotyczących nabycia nowych terytoriów. Uważano, że oprócz odkrycia konieczne jest objęcie ich w posiadanie, z tym że mogło być ono mniej lub bardziej symboliczne – efektywna okupacja nie była jeszcze uważana za warunek zawłaszczenia terytorium.
- 68 W początkowym okresie (XV i początek XVI w.) Hiszpania i Portugalia wysunęły roszczenia do rozległych obszarów morskich. Godziło to w interesy Anglii, Niderlandów i Francji. Państwa te, a szczególnie Niderlandy i Anglia, domagały się prawa swobodnego żeglowania dla swych odkrywców i kupców oraz swobodnego dostępu do coraz liczniejszych posiadłości zamorskich. W konsekwencji została wysunięta **zasada wolności mórz**, której późniejsze zwycięstwo łączyło się z rozwojem handlu międzynarodowego i rodzącym się już (zwłaszcza w Niderlandach i Anglii) kapitalizmem.
- 69 Rozwój stosunków międzynarodowych doprowadził w tym okresie do pojawienia się i rozpowszechnienia instytucji **stałych posłów** oraz do rozwoju **prawa dyplomatycznego**, określającego ich sytuację prawną. Ważnym problemem stają się sprawy związane z ustanawianiem, rangą i precedencją posłów².

Równocześnie przekształcała się i upowszechniała instytucja **konsula**. Konsul tracił swe uprawnienia w zakresie jurysdykcji i władzy porządkowej nad swymi rodakami, natomiast głównymi jego funkcjami stały się: obrona interesów państwa wysyłającego w razie ich naruszenia przez władze miejscowe oraz opieka nad interesami handlu i żeglugi³.

² Rozwój dyplomacji i prawa dyplomatycznego szeroko omawiają: S.E. Nahlik, *Narodziny nowożytnej dyplomacji*, Wrocław 1971; R. Frelek, *Najkrótsza historia dyplomacji*, Warszawa 2000; *Dyplomacja*, red. M. Wilk, Łódź 2002; *Historia dyplomacji polskiej X–XX w.*, red. G. Labuda, W. Michowicz, Warszawa 2002; E. Denza, *Diplomatic Law. A Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford 1998.

³ Por. K. Libera, *Zasady międzynarodowego prawa konsularnego*, Warszawa 1960, s. 15.